

Tiede & edistyksen yhteiskuntateorian nykytilaa ja tulevaisuutta käsittelevää kirjoitussarja jatkuu seuraavilla sivuilla David Inglisin ja Anna-Mari Almila sekä Olli Herrasen kirjoituksilla. Sarjan aloitti Mikko J. Virtasen kirjoitus ”Minne menit, yhteiskuntateoria?” numerossa 4/2021.

Yhteiskuntateorian maahantuonnin ongelmista

DAVID INGLIS & ANNA-MARI ALMILA

Osallistumme puheenvuorollamme Mikko Virtasen (2021) avaamaan ja Olivia Mauryn (2022) jatkamaan keskusteluun yhteiskuntateorian haastavasta nykytilasta Suomessa. Jatkamme Virtasen mielestämme osuvaa analyysia tilanteesta ja kiinnitämme huomioita joihinkin ongelmallisiin olettuksiin Mauryn vastauksessa. Toteamme että Suomi, kuten monet muutkin maat, on yhteiskuntateorian tuontimaa, ei tuottaja. Teoria nähdään välineenä, jota voidaan käyttää Suomessa sellaisenaan ilman epistemologisia ongelmia, mutta niin ei mielestämme ole. Yhteiskuntateorian maahantuonnin ongelmalliset piirteet on häivytetty vaikka niitä olisi syytä tarkastella kriittisesti.

Olemme kumpikin sosiologeja, jotka sekä käyttävät että pyrkivät tuottamaan yhteiskuntateoriaa työssään, ja työskentelemme sekä erikseen että yhdessä. Almila on suomalaissyntyinen kulttuurisosiologi, jonka ura on lähes kokonaisuudessaan luotu ulkomailla, ensin Britanniassa, sittemmin Italiassa. On mitä ilmeisimmin mahdollonta suomalaisille portinvartijoille harkita vakavasti ulkomailla väitelleen ja työskennelleen paluumuuttajan palkkaamista kunnolliseen työsuhteeseen (ks. Salminen 2022). Inglis on Helsingin yliopiston professori Virtasen mainitsemassa yhteiskuntateoriaan erikoistuneessa toimessa. Ulkomaalaisen valinta kyseiseen professuuriin vuon-

na 2017 alleviivaa jokseenkin dramaattisesti niitä rakenteellisia tekijöitä, joita Virtanen tekstissään esiin nostaa. Mainittakoon myös, että olemme molemmat saaneet työskennellä suurimman osan uraamme vakituisissa toimissa, mikä on mahdollistanut tutkimuksellisen suuntautumisen sen mukaan, mitä itse pidämme mielenkiintoisena ja tärkeänä. Tämä on ylläilyttä, johon vain harvalla on Suomessa varaa, ja niilläkin harvoilla vasta pitkän epävarman urakamppailun jälkeen.

Yhteiskuntateorian suhteen Suomi on ei-tuotettava maa. Virtasen mukaan näin ei aina ole ollut, Suomessa on aiemmin hyvinkin tuotettu yhteiskuntateoriaa mutta vain harvoin vientitarkoitukseen. Suomi myös seuraa kansainvälisiä teorialtrendejä, joskin nähdäksemme trendien seuraaminen on varsin rajoittunutta ja rakenteellisesti ja kielellisesti vääristynyttä. Todettakoon tässä kohden, että luonnollisesti meidän tietomme suomalaisen sosiologian historiasta kalpenee Virtasen tiedon ja kokemuksen rinnalla. Kuitenkin viimeaikaiset havaintomme Suomen tilanteesta tukevat täysin Virtasen analyysia.

Useimmissa maailman maissa yhteiskuntateoria tulee jostain muualta. Historiallisesti katsoen teoriaa on pääasiallisesti tuotettu neljässä maassa: Ranskassa, Saksassa, Yhdysvalloissa ja Britanniassa, mistä teoria on kulkeutunut ja se on otettu

vastaan muihin akateemisiin systeemeihin. Tämä tilanne on suuressa määrin vallalla myös nykypäivän Suomessa. Kun suomalaiset tutkijat käyttävät yhteiskuntateoriaa empiirisessä tutkimuksessaan, tuotantomaat ovat nykyään tyyppillisesti englanninkielisiä tutkimuksen mahtimaita kuten Iso-Britannia ja Yhdysvallat. Kuten Virtanen toteaa, vaikkapa saksalaisen ja ranskalaisen yhteiskuntateorian tuonti Suomeen on hiipunut ja kuivahtanut englannin kielen ylivoimaisen aseman edessä.

Virtasen analyysiin lisäämme sen seikan, että kun (tai jos) saksalaista tai ranskalaista filosofiaa tai teoriaa Suomessa tarjoillaan, se tapahtuu pääasiassa englanninkielisten välikäsien kautta. Maailmanmarkkinoilla hallitsevassa asemassa olevat suuret kustantajat tilaavat muunkielisistä teoksista englanninnoksia, joita pyritään myymään suurella volyymilla aina uuden tähtiajattelijan toivossa. Kun aiempina vuosina eurooppalaisten ajattelijoiden työt saapuivat suoraan Suomeen, nyt ne kiertävät Lontoon ja New Yorkin kautta, jos päätyvät tänne ollenkaan. Siten myös ”uudet” ajatukset tulevat – osana mainittua ongelmaa – rajatulta maantieteelliseltä, kielelliseltä ja akateemiselta alueelta ja entistä yksipuolisemman portinvartijajärjestelmän kautta. Brittiyliopistojen professorien ja tutkijoiden asema on erityisen painottunut Suomessa. Niinpä vaikkapa Iso-Britannian eliittiyliopistoissa vallitsevat muodikkaat ajatukset löytävät tiensä Suomeen lyhyellä viiveellä. Brittiyliopistojen vaikutusvaltaiset professorit myös vierailevat ahkerasti Suomessa, missä rahaa näyttää riittävän kansainvälisten tähtien kestitsemiseen helpommin kuin paikallisten tutkijoiden työtilanteen parantamiseen. Kaikki tämä akateeminen tuonti määrittää sitä, mitkä teoreetikot ja teoriat nähdään Suomessa ajankohtaisina ja potentiaalisesti ”huippututkimusta” tuottavina.

Tilanteessa piilee ilmeisen kielellisen valta-aseman lisäksi muitakin ongelmia. Kun tietyn yliopistojärjestelmän tietentyyppejä teoriantuottajia pidetään muualla erityisen tärkeinä ja keskeisinä ajattelijoina, heidän kotimaassaan kohtaama kritiikki saattaa helposti jäädä varjoon (ks. esim Smith 2022). Emme suinkaan väitä, ettekö brittiyliopistoista löytyisi ansioituneita yhteiskuntatieteilijöitä ja -teoreetikkoja. Toteamme sen si-

jaan, että kun heidän ajatuksiaan tuodaan muualle, kriittiset äänenpainot näyttävät mystisesti vähenevän. Onko tuontituote siis suomalaiselle yhteiskuntatieteilijälle automaattisesti parempi, vai eikö kriittisyyteen tässä suhteessa jostain syystä ole minkäänlaista tarvetta? Vai onko niin, että pysyäkseen suomalaisen akateemisen järjestelmän rahoitusrintamassa, tutkijan on yksinkertaisesti kätevämpää käyttää kulloinkin vallalla olevaa muodikasta teoriaa, jonka symbolinen arvo epäilemättä heijastuu myös sitä hyödyntävään tutkijaan? Tällaisessa tilanteessa teoria on työkalu, ei itseisarvo, ja siksi sen kriittinen tarkastelu ei välttämättä ole tarpeen. Mutta työkalun suunnittelijan, tekijän ja huoltajan näkökulmasta (sellaisiakin tarvitaan, sillä hyvin suunnitellulla vasaralla on helpompi saada naula seinään kuin kivenmurikalla) on olemassa parempia ja huonompia työkaluja.

Kun teoria on maahantuotu hyödyke, siitä tulee helposti pelkkä väline, jota käytetään empiirisen tutkimuksen raamittamiseen. Sitä ei nähdä asiana jota voisi itse tehdä. Kuten monissa muissakin maissa, Suomessa suurin osa akateemikoista on yhteiskuntateorian käyttäjiä, ei tekijöitä. Kehittäminen on jätetty erikoistuneille tekijöille muissa maissa. Vailla teorian kehittämisen taitoa teorian käyttäjä on riippuvainen niistä, jotka työkaluja valmistavat. Entä jos muualla tehdyt työkalut eivät olekaan erityisen sopivia paikalliseen tilanteeseen?

Tältä kannalta katsottaessa yhteiskuntateorian tila Suomessa saattaa olla jopa haasteellisempi kuin Virtanen esittää. Ja nimenomaan tältä kannalta jotkut Mauryn ehdottamista ratkaisuista nähdäksemme uusintavat kyseisiä ongelmia sen sijaan, että ne tarjoaisivat ratkaisuja. Post- ja dekoloniaalisen teorian houkutus erityisesti poliittisesti vasemmalle kallellaan oleville liberaaleille ajattelijoilta on ilmeinen. Antirasistisina sosialisteina me tunnistamme tämän toki itsekin: pidämme ehdottoman tervetulleina sitä kritiikkiä ja niitä arvoja, jotka vaikuttavat näiden virtusten taustalla. Mutta vaikka tietyt ajatukset ovat *poliittisesti* kannatettavia ja toivottavia, ne, tai niiden tuotanto- ja levitysolosuhteet, eivät automaattisesti ole akateemisesti tai älyllisesti ongel-

mattonia, erityisesti kun näitä ajatuksia tuodaan Suomen kaltaiseen kontekstiin. Paradoksaalisesti, nämä tuotanto- ja tuontitavat itse asiassa toimivat joissain tilanteissa postkoloniaalisen ajattelun vastaisesti sen sijaan että purkaisivat (uus)kolonialistisia rakenteita.

Nämä käsitteet on tyypillisesti kehitetty eliittiyliopistoissa kanonisoitujen ajattelijoiden toimesta, ja niitä levitetään maailmanlaajuisesti vaikutusvaltaisten akateemisten voittoja tavoittelevien julkaisuyhtiöiden kautta, mikä ei ajatuksena täysin istu postkoloniaalisen kritiikin luonteeseen. Kun siis (täysin aiheellisesti) kritisoidaan ”vanhojen valkoisten miesten”, kuten Giddensin, Beckin, Baumanin ja muiden taipumusta suuriin, ”yleispäteviin” teorioihin, helposti jätetään huomamatta, että postkoloniaalisia ajattelijoina markkinoidaan täsmälleen samoin välinein. Yhteiskuntateorian tuotannon talous- ja valtarakenteissa ei ole tapahtunut varsinaista muutosta (Inglis 2014). Kynyninen tarkkailija saattaisi todeta (epämuodikkasta) teoreetikkoa Theodor Adornoa mukaillen, että yhteiskuntateoreettista markkinatuotantoa on kuorutettu dekolonisaation kiillolla.

Lisäironiaa tilanteeseen tuo koko yhteiskuntateorian historian kritisoinen yksiselitteisen ”valkoisena”, kun monille varhaisemmille ja uudemmille ”klassikoille” (Durkheim, Simmel, Goffman) juutalaisuuden mukanaan tuoma ulkopuolisuuden kokemus on ollut äärimmäisen keskeinen (Rawls 2022), ja kun ylipäätään erilaiset ulkopuolisuuden kokemukset ovat olleet monen sittemmin kanonisoidun teoreetikon ajattelun ytimessä (esimerkiksi Bourdieun ajatteluun tunnetusti vaikutti hänen lähtöasemansa kaukaa ranskalaisen eliitin ulkopuolelta; ks. Rahkonen 2016).

Siirtyäksemme yhteiskuntateorian tuotannosta ja levityksestä sen sisältöön, toisenlainen ongelma on tunnistettavissa. Kun Suomen kaltaisessa kansallisessa kontekstissa on käytännössä välttämätöntä käyttää tietynlaista Iso-Britanniassa ja Yhdysvalloissa kehitettyä viitekehystä, kuten vaikkapa kansainvälistä dekoloniaalista teoriaa, itsekolonisaation riski on olemassa. Suurin osa post- ja dekoloniaalisista käsitteistä pohjautuu Atlantin valtameren ylittävään imperialistiseen historiaan, erityisesti britti-imperiumin toiminta-

Tällaisilla käsitteillä on rajallinen relevanssi tuhansien vuosien imperialistiseen ja kolonialistiseen menneisyyteen esimerkiksi Euroasian mantereiden alueella, jonka läntiseen reunaan Suomikin asettuu (Hann 2016, Inglis 2021). Kuten olemme toisaalla argumentoineet, postkoloniaalinen ajattelu on usein paradoksaalisesti eurosentristä, sillä se keskittyy historiallisesti ja maantieteellisesti eurooppalaiseen kolonialismiin, vaikka toteaakin imperialistit toiminnan konniksi aiemman sankaristatuksen sijaan (Inglis ja Almila 2020).

Postkoloniaalisia teoreettisia ajatuksia on sovellettu Suomessa erityisesti etnisyyden ja etnisten suhteiden analyysiin. Meidän huomiomme kiinnittyy postkoloniaalisen teorian vaikutukseen sosiologiassa, joka lisääntyvässä määrin vaikuttaa myös Suomessa tehtävään tutkimukseen. Valitettavasti useat kyseisen teoreettisen position ongelmallisista piirteistä jäävät helposti huomiotta. Vaikka postkoloniaalinen teoria valittaa pohjoisen metropoleissa luodun teorian valta-asemaa, tämäkin teoria itse asiassa on luotu samoissa paikoissa. Myös postkoloniaalinen teoria kantaa syviä historiallisia ja maantieteellisiä vääristymiä – se on Atlanti-keskeinen ja kantaa mukanaan erityisesti britti-imperiumin perintöä. Siispä sen käsitteet on luotu tietynlaisten ihmisten toimesta tietynlaisia ihmisiä varten. Juuri tämänkaltaisen kritiikki on postkoloniaalisen ajattelun ydintä, mutta kritiikkiä ei näy kohdistettavan postkoloniaaliseen teoriaan itseensä.

Koska postkoloniaalisen teorian käsitteet ovat sekä erityisiä että tarkoitushakuisia, ne eivät välttämättä toimi, kun niitä sovelletaan eri maantieteellisillä alueilla, kuten Suomessa, missä imperialismin ja kolonialismin historia on kovin erilainen. Huomattava määrä työtä tarvitaan teorian soveltamiseen ja sovittamiseen Suomen kaltaiseen kontekstiin, mukaan lukien sisäänrakennettujen oletusten tunnistaminen ja tunnustaminen. Me emme ole vielä nähneet juurikaan tämänkaltaista työtä tapahtuvan Suomessa vaan jokseenkin kritiikitöntä kanonisoitujen kirjoittajien luoman teorian käyttöä.

Jos otamme vakavasti Mauryn maininnan historian ja historiallisen analyysin merkityksestä, se yleinen viitekehys, jota hän tarjoaa universaa-

lin teoretisoinnin tilalle, on potentiaalisesti yhtä rajoittunut ja ongelmallinen: Suomen tapauksessa ruotsalaisen ja venäläisen imperialismin historioiden lisäksi Suomen omat kolonialistiset ja rodullistavat käytännöt esimerkiksi saamelaiden ja romaniväestön suhteen (Ranta ja Kanninen 2019, Friman-Korpela 2014) ovat niitä keskeisiä kysymyksiä, joita historiallisen yhteiskunnallisen analyysin on kohdattava (ks. myös Dankertsen 2021; Bang Svendsen 2021). Tämän tunnistaminen ei automaattisesti ole metodologista tai muunkaanlaista nationalismia. Päinvastoin: on nähdäksemme kohtuullista kyseenalaistaa pelkästään muutamiin viimeisiin vuosisatoihin perustuvien käsitteiden relevanssi pitkien historiallisten prosessien analyysille. Laajoista käsitteistä voi tällaisessa työssä itse asiassa olla hyötyä. Mauryn mainitsema ”modernius” itse asiassa lävistää postkoloniaalista teoriaa monin tavoin jo postkoloniaalisen ajattelun historiallisen fokuksen tähden.

Kun siis yhteiskuntateoriaa tuodaan Immanuel Wallersteinin sanoin keskuksesta (semi)periferiaan, se saattaa tahattomasti saada kolonialistisia muotoja. Lisäksi tämä teoriavienti kasvattaa ja vahvistaa kanonisoitujen ajattelijoiden ja ”pakkollisten” viitteiden asemaa sekä omassa maassaan että kansainvälisesti. Maantieteellisen vääristymän voima on niin vahva, että kuten Puwar (2019) on todennut, jopa ”eteläistä teoriaa” kansainvälisissä debateissa edustavat teoreetikot toimivat pohjoisen englanninkielisen portinvartijajärjestelmän kautta, tai jopa kokonaan sen sisällä.

Tästä pääsemme viimeiseen merkittävään kysymykseemme: kuka tekee yhteiskuntateoriaa? Mauryn mielestä lähes kuka tahansa yhteiskuntaa kriittisesti ajatteleva tai analysoiva voi tuottaa samalla yhteiskuntateoriaa. Meidän nähdäksemme tässä ajatuksessa piilee kaksiteräinen ongelma. Yhtäältä, kriittinen yhteiskunnallinen ajattelu ja yhteiskuntateoreettinen ajattelu eivät automaattisesti ole sama asia. Yhteiskuntateoreettiseen ajatteluun vaaditaan yhteiskuntateorian historian ja nykyisyyden syvällistä tuntemusta. Tällä emme millään muotoa tarkoita sitä, etteikö vaikkapa aktivisteilla tällaista voisi olla, vaan sitä, että nämä ajattelun muodot ovat erilaisia, vaika

niillä onkin yhteneviä piirteitä. Toisaalta taas mielestämme yhteiskunnan kriittistä pohdintaa, analyysiä ja kommentointia ei ole millään tavalla tarpeen pyhittää kutsumalla sitä yhteiskuntateoriaksi. Yhteiskunnallinen kritiikki on itsessään arvokasta. Tämä erottelu ei liity siihen, toimiiko yhteiskuntateoreetikko tai aktivisti yliopistolaitoksen sisä- vai ulkopuolella (varsinkin kun suomalaisissa yliopistoissa teoreetikoille ei juuri näytetä olevan tilaa), vaan siihen millaisia välineitä ja ammatillisia taitoja hän käyttää ajattelussaan. Yksi ei ole toista arvokkaampi, ne vain ovat luonteeltaan erilaisia, ja henkilö voi vallan hyvin kyetä molempiin.

Ammattitaitoisen yhteiskuntateoreetikon ei myöskään tarvitse olla niin kaukana empiirisestä todellisuudesta kuin toisinaan oletetaan: se että teoria ei (välttämättä) pohjaa aineistoon, ei tarkoita, etteikö se pohjaisi empiiriseen todellisuuteen. Mutta oppiakseen yhteiskuntateorian taitoja tutkija tarvitsee asianmukaista koulutusta. Huolestuttavinta tässä suhteessa onkin Virtasen mainitsema uusien tutkijoiden koulutusmentaaliteetti. Kun tulevaisuuden tutkijat opetetaan jo maisteritasolla käyttämään muiden keräämiä aineistoja ja sopeutumaan projektijohtajan tavoitteisiin, sekä tohtoritasolla suppeiden artikkeleiden tuottajaksi rahoitusprojektin raameissa, yhteiskuntateoria karkaa yhä kauemmaksi suomalaisesta yhteiskuntatieteellisestä todellisuudesta. Teoriasta tulee jotakin, jota tehdään muualla ja tuodaan sieltä kätevässä pakkauksissa Suomeen artikkelituotannossa hyödynnettäväksi.

Ei ole olemassa minkäänlaista varsinaista syytä sille, että yhteiskuntateoriaa pitäisi luoda ainoastaan joissakin tietyissä maissa. Mutta jos kotimaista tuotantoa toivotaan, monen asian on oltava kohdallaan alkaen kunnollisista työ- ja urapoluista jotka mahdollistavat teoriaan keskittymisen ja mukaan lukien uusien tutkijasukupolvien kouluttamisen siten, että heiltä löytyy tarvittavat tiedot ja taidot. Kuten Virtanen toteaa, näitä ei Suomessa ole.

Virtasen analysoimien rakenteellisten ongelmien lisäksi olennainen kysymys lieneekin siis *halutaanko* yhteiskuntateoriaa edes tehdä Suomessa. Vai onko kätevämpää valita tonkka mas-

satuotettua kenenkään makua loukkaamatonta, sopivan pyörästettyä ja järkevästi hinnoiteltua yhteiskuntateoriaa kaupan keskihyllyltä? ■

DAVID INGLIS on yhteiskuntateoriaan erikoistunut sosiologian professori Helsingin yliopistossa.
ANNA-MARI ALMILA on kulttuurisosiologian vanhempi tutkija Rooman Sapienza-yliopistossa.

KIRJALLISUUS

- Bang Svendsen, S.H. (2021) "Saami Women at the Threshold of Disappearance: Elsa Laula Renberg (1877–1931) and Karin Stenberg's (1884–1969) Challenges to Nordic Feminism" Teoksessa Keskinen, S., Stoltz, P. & Mulinari, D. (toim.) *Neoliberalism, Nationalism and Decolonial Critique* Springer, Cham.
- Dankertsen, A. (2021) "Indigenising Nordic Feminism—A Sámi Decolonial Critique Feminisms in the Nordic Region" Teoksessa Keskinen, S., Stoltz, P. & Mulinari, D. (toim.) *Neoliberalism, Nationalism and Decolonial Critique* Springer, Cham.
- Friman-Korpela, S. (2014) *Romanipolitiikasta romanien politiikkaan: Poliittisen asialistan ja toimijakonseption muutos 1900-luvun jälkipuoliskon Suomessa*. Jyväskylän Studies in Education, Psychology and Social Research 513, Jyväskylän.
- Hann, C. (2016) "A Concept of Eurasia". *Current Anthropology* 57:1, 1–26.
- Inglis, D. (2014) "What is Worth Defending in Sociology Today? Presentism, Historical Vision and the Uses of Sociology". *Cultural Sociology* 8:1, 99–118.
- Inglis, D. (2021) "Book review: Decolonizing Sociology". *European Journal of Social Theory* OnlineFirst. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/13684310211046872#>
- Inglis, D. & Almila, A.-M. (2020) Sociological Masters of the World: For and Against "Global Sociology". *Rassegna Italiana di Sociologia*, LXI(4), 741–769.
- Maury, O. (2022) "Missä lymyilet, yhteiskuntateoria?". *Tiede & Edistys* 47:1–2, 79–83. <https://doi.org/10.51809/te.119899>
- Puwar, N. (2019) "Puzzlement of a Déjà Vu: Illuminaries of the Global South". *The Sociological Review* 68:3, 540–556.
- Rahkonen, K. (2006) "Homo Academicus Pierre Bourdieu: Bourdieun ajattelusta bourdieulaisesta perspektiivistä". Teoksessa Purhonen, S. & Roos, J.P. (toim.) *Bourdieu ja minä. Näkökulmia Pierre Bourdieun sosiologiaan* Vastapaino, Tampere.
- Ranta, K. ja Kanninen, J. (2019) *Vastatuuleen: Saamen kansan pakkosuomalaisamisesta* S&S, Helsinki.
- Rawls, A. (2022) "Situating Goffman's 'Interaction Orders' in Durkheim's Social Fact Lineage: Grounding an Alternate Sociology of Modernity in Heightened Awareness of Interaction". *Etnografia e Ricerca Qualitativa* 1:2022, 27–62.
- Salminen, E. (2022) "Riikka valmistui huippuyliopistosta, mutta ei silti päässyt Suomessa edes työhaastatteluihin – 'Todella omituinen tausta', laukoi rekrytoija". *Duunitori* 13. maaliskuuta. <https://duunitori.fi/tyoelama/opiskelu-ulkomailla>
- Smith, A. (2022) "Tearing Asunder the Pretty Fancies of Capitalism: Reflections on Marx and Empire". *Classical Sociology* OnlineFirst. <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/1468795X221105723>
- Virtanen, M.J. (2022) "Minne menit, yhteiskuntateoria?". *Tiede & Edistys* 46(4), 300–308. <https://doi.org/10.51809/te.114368>